

หลักคำสอนของศาสนาพุทธ-อิสลามเพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา The Teachings of Buddhism and Islam to Promote the King's Philosophy

¹เจริญชัย พรไพเราะ

¹Charoenchai Pornpraipetch

¹คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹Buddhism Faculty, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: cha670111@gmail.com

Received: February 10, 2026; **Revised:** March 5, 2026; **Accepted:** March 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอหลักคำสอนศาสนาพุทธและอิสลามเป็นแนวคิดช่วยส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว และการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิต การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารทางพุทธธรรมจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์อัลกุรอานและอัล-หะดีษ ตลอดจนเอกสารวิชาการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาแล้วนำเสนอเชิงพรรณนา พบว่า หลักคำสอนสำคัญในศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม 7 หลักคำสอน เพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ได้แก่ หลักคำสอนในศาสนาพุทธ 3 หลักธรรม คือ 1) สังคหวัตถุ 4 2) ขันติและโสรัจจะ และ 3) หลักปัญญา 3 ระดับ และคำสอนทางศาสนาอิสลาม 4 คำสอน เพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา คือ 1) หลักการศรัทธา (อัลอีมาน) 6 ประการ 2) หลักการปฏิบัติ (อัลอิสลาม) 5 ประการ 3) จริยธรรมที่เป็นข้อควรเว้นทางกาย วาจา และใจ และ 4) จริยธรรมของดุอาอ์ ซ้ำแต่อัลลอฮ์ ซ้ำพเจ้าขอความคุ้มครองจากความยากจน ความประพฤติดราม และการยังชีพที่คับแคบ โดยหลักธรรมคำสอนศาสนาพุทธ-อิสลามทั้ง 7 ประการเหล่านี้ที่มีความสำคัญและสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในระดับปัจเจกบุคคล-ครอบครัว ชุมชน สังคมพหุวัฒนธรรม และประเทศชาติ โดยบูรณาการทั้งสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์ (AI) ที่ใช้ในการเผยแพร่คำสอนผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลและการปฏิบัติธรรมทางออนไลน์ให้แก่บุคคล-ครอบครัวอย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพ ช่วยให้ผู้คนสามารถเข้าถึงหลักธรรมคำสอนได้สะดวกมากขึ้น เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเทคโนโลยีในยุคดิจิทัลและการสร้างภูมิคุ้มกันไม่ตกเป็นเครื่องมือของสแกมเมอร์ ซึ่งต้องดำเนินการด้วยสติปัญญา ความรอบคอบ และความยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนและหลักเหตุผล จึงทำให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ชีวิตมั่นคง สังคมยั่งยืนไปสู่เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีการประยุกต์เชิงปฏิบัติได้ 12 ประการ

คำสำคัญ: หลักคำสอนทางศาสนา; ศาสนาพุทธ; ศาสตร์ของพระราชา; ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง; ศาสนาอิสลาม

Abstract

The academic article aims to present the teachings of Buddhism and Islam as concepts to promote the King's Science (Sufficiency Economy Philosophy), a development approach based on the principles of moderation, rationality, self-reliance, and the use of knowledge coupled with morality in daily life. This study used document analysis on Buddhist texts from the Tripitaka, the Quran, and Hadith, as well as academic documents on the Sufficiency Economy Philosophy. Analyze the content and presenting it descriptively. The results show that seven key teachings in Buddhism and Islam promote the King's Science (the philosophy of the sufficiency economy). These include three Buddhist principles: 1) Sanghahavatthu IV, 2) Khanti and Sorajja, and 3) the Three Levels of Wisdom (Prajna) and four Islamic teachings to promote the science of kingship are: 1) The six articles of faith (al-Iman), 2) The five pillars of Islam (al-Islam), 3) The moral principles of what should be avoided in body, speech, and mind, and 4) The moral principles of supplication (Dua): "O Allah, I seek refuge from poverty, immorality, and hardship." These seven core teachings of Buddhism and Islam are important and aligned with the Sufficiency Economy Philosophy. They can be effectively applied to promote a lifestyle based on the Sufficiency Economy Philosophy at the individual, family, community, multicultural society, and national levels. This is achieved by integrating society, economy, environment, information technology, and Artificial Intelligence (AI) are used to disseminate Buddhist teachings through digital platforms and online meditation practices to a wide and effective audience. This makes Buddhist doctrines more accessible to people. To create a balance between technological advancement in the digital era and the development of resilience that prevents individuals from becoming instruments of scammers, which must be pursued with wisdom, prudence, and steadfast adherence to moral teachings and rational principles. This enables people to live together happily, leading to stable lives and a sustainable society towards the Sustainable Development Goals, through 12 practical applications.

Keywords: Religious Doctrines; Buddhism; King's Philosophy; Philosophy of Sufficiency Economy (PSE); Islam.

บทนำ

ในยุคโลกาภิวัตน์ปัจจุบันการเชื่อมโยงประเทศต่าง ๆ ในโลกนั้น ย่อมมีความหลากหลายทั้งด้าน เศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การศึกษา และสังคม ทำให้สังคมมนุษย์ต้องประสบกับ ปัญหาการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ และเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อความไม่ สมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม และกระทบต่อภาวะทางจิตใจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึง การขาดหลักยึดทางคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาคนทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ การบริโภคนิยม การแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม และ การใช้ทรัพยากรอย่างไม่รู้คุณค่า เนื่องด้วยพระอัจฉริยภาพและสายพระเนตรอันกว้างไกล ทำให้เกิดเป็น แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่วิถีชีวิตครอบครัว ระดับ ชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนา เศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลก เชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยเศรษฐกิจและวิกฤติความขัดแย้งที่ก่อ เกิดความรุนแรง เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ

ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และต้องประกอบไปด้วย 2 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขคุณธรรม (หทัยรัตน์ ทับพร, 2560)

แนวพระราชดำริในการดำเนินชีวิตตามศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) มีความสอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลาม ซึ่งมีปรากฏอย่างชัดเจนในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อัลกุรอานและอัล-หะดีษ ซึ่งแนวคิดศาสตร์พระราชาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่ทุกคนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ ให้เหมาะสมได้กับทุกกลุ่มชนชั้น ทุกระดับ ทุกสาขาอาชีพ และทุกภาคของเศรษฐกิจที่สามารถนำไปประยุกต์หรือปรับใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิตและเป็นแนวปฏิบัติตนในกิจกรรมโดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว และใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ ใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมเชื่อมโยงกับหลักคำสอนทางศาสนาในการดำรงชีวิตและธุรกิจได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นการที่ได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาความสมดุลและความยั่งยืนพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2560ก)

แรงจูงใจที่อยากจะศึกษาหลักคำสอนศาสนาพุทธและอิสลามเพื่อการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา เนื่องจากที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาเปรียบเทียบหลักธรรมเชิงลึกระหว่างศาสนาพุทธและอิสลามที่ส่งเสริมศาสตร์พระราชาในลักษณะที่นำไปสู่การปฏิบัติในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวพุทธและมุสลิมในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน เพื่อให้เกิดการนำไปใช้จริงที่ส่งเสริมความพอเพียง ความรับผิดชอบต่อสังคม และการพัฒนาที่ยั่งยืนผ่านหลักธรรมที่ประยุกต์ใช้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต และสร้างความร่วมมือในการเชื่อมโยงระหว่างหลักคำสอนศาสนาพุทธและอิสลามเข้าด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมความสามัคคี การพึ่งพาตนเอง และการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Self-sufficient Economy) ที่เน้นความสมดุลทั้ง 3 คุณลักษณะ คือ พอประมาณ มีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกันด้วยการพัฒนาด้านเทคโนโลยีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบพึ่งพาตนเองตามเงื่อนไขหลักธรรมมาภิบาลที่เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมอย่างมั่นคง มั่งคั่ง และเป้าหมายการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ((Sustainable Development Goals: SDGs) (Hossain & Jami, 2023; United Nations, 2023) การศึกษานี้จะช่วยให้เห็นภาพรวมของหลักคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลามที่ส่งเสริมความเมตตา ความซื่อสัตย์ และความพอเพียง ซึ่งเป็นแก่นแท้ที่ทั้งสองศาสนาสอนให้คนในสังคมปฏิบัติร่วมกันได้อย่างสันติสุข

อย่างไรก็ตาม การน้อมนำศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ไปใช้ให้เกิดผลอย่างแท้จริง จำเป็นต้องมีพื้นฐานทางจิตใจด้วยการมีคุณธรรมเป็นจิตสำนึกหรือเจตจำนง (Will) ของมนุษย์ที่จะควบคุมตนเองให้ประพฤติตนอย่างเหมาะสม ประกอบด้วยหลักการ 2 ประการ คือ พึงละเว้นความชั่ว และพึงทำความดี ซึ่งมนุษย์ทุกคนควรมีเจตจำนงนี้เหมือนกัน และมีจริยธรรมเป็นข้อกำหนดความประพฤติ (Code of Conduct) ของบุคคลในแต่ละสถานภาพหรือวิชาชีพนั้น ๆ (ศรุต นาควัชร, 2560) เพื่อขยายหลักการของคุณธรรมให้เป็นรูปธรรม ผู้ที่มีสถานภาพหรืออาชีพต่างกัน ย่อมมีข้อกำหนดความประพฤติที่ต่างกัน แต่จริยธรรมทุกประเภทล้วนมุ่งไปสู่คุณธรรมเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสันติสุขของสังคม ซึ่งเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทย

คำสอนของศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดความประพฤติระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ คือ หลักคำสอนในศาสนาพุทธ ประกอบด้วย 3 หลักธรรม คือ 1) สังคหัตถ์ 4 2) ขันติ และโสรจจะ และ 3) หลักปัญญา 3 ระดับ และคำสอนทางศาสนาอิสลาม ประกอบด้วย 4 คำสอน คือ 1) หลักการศรัทธา (อัลอีมาน) 6 ประการ 2) หลักการปฏิบัติ (อัลอิสลาม) 5 ประการ 3) จริยธรรมที่เป็นข้อ

ควรเว้นทางกาย วาจา และใจ และ 4) จริยธรรมของดุษฎี ข้าแต่อัลลอฮ์ ข้าพเจ้าขอความคุ้มครองจากความยากจน ความประพฤติดุรฉิบ และการยั้งชีพที่คับแคบ ดังนั้นหลักคำสอนศาสนาพุทธ-อิสลามทั้ง 7 หลักคำสอนนี้ จึงสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราช (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) สามารถนำหลักการมาปรับใช้ในการเสริมสร้างการดำเนินชีวิตด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในระดับและกลุ่มต่าง ๆ คือระดับบุคคลและครอบครัว ระดับชุมชน และประเทศชาติ ส่วนระดับกลุ่ม หมายถึง เกษตรกร นักธุรกิจ นักการเมือง เจ้าหน้าที่ของรัฐ ครูและอาจารย์ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนในมิติด้านตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แนวคิดศาสตร์ของพระราช (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้นิยามความหมายของศาสตร์พระราช แยกออกเป็น 3 คำ คือ (1) คำว่า ศาสตร์ หมายถึง ระบบวิชาความรู้ (2) พระ หมายถึง คำที่ใช้ประกอบหน้าคำอื่น แสดงความยกย่อง และ (3) ราช หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน, พระมหากษัตริย์ เมื่อรวมความหมายของศาสตร์พระราชตามพจนานุกรม จึงหมายถึง ระบบวิชาความรู้ของพระมหากษัตริย์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

ศาสตร์พระราช คือ องค์ความรู้ที่ได้จากโครงการตามพระราชดำริต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงให้ไว้มีพื้นฐานเบื้องต้นมาจากหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นปรัชญาที่พระราชทาน พระราชดำริชี้แนะ สามารถนำไปสู่เป้าหมายของการสร้างความมั่นคงในทางเศรษฐกิจได้ สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ ทุกสาขา และทุกภาคของเศรษฐกิจ (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2563)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นแนวพระราชดำรินี้พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ทรงพระราชทานมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2517 เป็นแนวทางการในการดำเนินชีวิตและการประกอบธุรกิจบนพื้นฐานทางสายกลาง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ 1) ความพอประมาณ (Moderation) และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอดี ไม่มาก ไม่น้อยกับกำลังทรัพยากร กำลังงาน เงินลงทุน ผลผลิตพอเพียงกับความต้องการของตลาด 2) ความมีเหตุผล (Reasonableness) คือ มีข้อมูล มีหลักการ สามารถประเมินผลที่จะเกิดขึ้นได้ว่าจะนำไปสู่ความถาวรยั่งยืนหรือไม่ ผลเป็นเหตุเกิดจากสาเหตุ และ 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัว (Self-immunity) คือ ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง สามารถปรับตัว และดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ประมาท อีกทั้งมีการเตรียมตัวพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตอย่างรอบคอบ โดยการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิต 2 เงื่อนไข คือ 1) เงื่อนไขความรู้ (Knowledge Qualifications) หมายถึง การฝึกฝน และพัฒนาตนเองให้มีความรอบรู้เกี่ยวกับหลักวิชาการ และเรื่องต่างๆ ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างรอบด้าน สามารถนำความรู้ต่างๆ เหล่านั้นมาพิจารณาอย่างรอบคอบ เพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติภายใต้โอกาส และช่วงเวลาที่เหมาะสมได้ และ 2) เงื่อนไขคุณธรรม (Ethical Qualifications) หมายถึง การดำเนินชีวิตโดยยึดหลักคุณธรรมเป็นพื้นฐานทั้งด้านจิตใจ และการกระทำ ตั้งมั่นทำความดี ละอายต่อการทำความชั่ว มีความซื่อสัตย์สุจริต ขยันอดทน มีจิตสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีความเมตตากรุณา รู้จักแบ่งปัน และช่วยเหลือผู้อื่นที่ด้อยโอกาสกว่า (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2560ก)

แก่นของศาสตร์พระราชในมิติเรื่องความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว และการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิตที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางศาสนา ย่อมส่งผลต่อภูมิสังคมคือการเข้าใจบริบทชุมชนและการมีส่วนร่วม เพื่อทำให้ก้าวข้ามความแตกต่างทางความเชื่อด้วยวิธีการสร้างความเข้าใจจากภายในที่เป็นสากลและยอมรับร่วมกัน จากการสังเคราะห์แนวคิด

ศาสตร์พระราชาในเชิงจริยธรรมสากล หรือการพัฒนาเชิงจริยธรรม พบว่า หลักคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลามถือเป็นการนำหลักคำสอนจากพระไตรปิฎกมาเปรียบเทียบกับคัมภีร์อัลกุรอานและอัล-หะดีษ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแนวคิดศาสตร์พระราชาคือภาษาสากลที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของทุกคน ไม่ว่าจะเป็นชาวพุทธและมุสลิม ทำให้เห็นจุดร่วมเชิงจริยธรรมสากลที่สำคัญนั่นก็คือ ศาสนาพุทธมุ่งเน้นคำสอนในเรื่องทางสายกลาง และการพึ่งพาตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับศาสนาอิสลามที่มุ่งเน้นคำสอนในเรื่องความพอเพียง (เกาะนาอะฮ์) และหน้าที่ของมนุษย์ในฐานะผู้ดูแลโลก (เคาะลีฟะฮ์) ดังนั้นแนวคิดศาสตร์พระราชาก็คือการทำให้ประชาชนมีความสุข ไม่ได้ขัดต่อหลักศรัทธา สามารถยึดหลักปฏิบัติด้วยหลักคำสอนของศาสนาตนเองที่มุ่งสร้างสังคมให้เกิดสันติสุขได้อย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า ศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) เป็นแนวทางที่ใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบธุรกิจ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ปัจจัยสำคัญที่เป็นแก่นแท้ของ 3 ห่วง คือ 1) ความพอประมาณ ไม่ขาดแคลน และไม่เหลือเฟือจนสุดโต่ง 2) ความมีเหตุผล คิดวิเคราะห์ทุกอย่างก่อนลงมือปฏิบัติ และ 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัว เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบเข้ามาามีผลกระทบในการดำรงชีวิตของทุกคนมากเกินไป โดยการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิต 2 เงื่อนไข คือ 1) การใช้ความรู้อย่างมีเหตุผล ความคิดอย่างรอบคอบและระมัดระวัง และ 2) คุณธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญมากในการดำเนินชีวิต ได้แก่ ซื่อสัตย์ สุจริต ความอดทน ความเพียร มีสติและปัญญา เน้นการพัฒนาที่มุ่งสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ตลอดจนสามารถสร้างความสุขแบบยั่งยืนภายใต้หลักการอยู่รอด พอเพียง และยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ศาสตร์พระราชา จึงถือเป็นหลักการและแนวคิดที่สามารถสร้างความสุขอย่างยั่งยืนให้เกิดได้จริง สำหรับผู้ที่นำเข้าไปปฏิบัติ มีหลักการที่พอผันแต่เป็นหลักการที่เป็นจริง เป็นหลักการและแนวคิดที่ไม่มีความสลับซับซ้อน เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ไม่เน้นการเปลี่ยนแปลงวิถีดั้งเดิมของท้องถิ่น ไม่เน้นการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง มุ่งเน้นการสร้างความสมดุลและยั่งยืน ถือว่าเป็นแนวคิดการพัฒนาที่เริ่มต้นจากระดับล่างคือไปจนถึงระดับครอบครัว (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2565)

การดำเนินชีวิตตามแนวศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)

ประเทศไทยได้มีการน้อมนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาจัดทำไว้ในแผนพัฒนาฯ ตั้งแต่ฉบับที่ 8-13 มาอย่างต่อเนื่อง เพื่อใช้เป็นหลักแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของประเทศที่อยู่บนพื้นฐานมาจากความพอดี ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และ การใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิตให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงเข้าใจถึงสภาพสังคมภายในและภายนอกประเทศ ดังนั้น เมื่อได้พระราชทานแนวพระราชดำริ หรือพระบรมราโชวาทในด้านต่างๆ จะทรงคำนึงถึงวิถีชีวิต สภาพสังคมของประชาชนด้วย เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในทางปฏิบัติได้ แนวพระราชดำริในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ได้แก่ 1) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ้งเฟ้อในการใช้ชีวิต 2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง ซื่อสัตย์สุจริต 3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันทางการค้าแบบต่อสู้แย่งกันกันอย่างรุนแรง (Red Ocean) 4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ด้วยการขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ และ 5) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่ว ประพฤติตนตามหลักคำสอนศาสนา

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงที่เด่นชัดที่สุด ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานพระราชดำรินี้ เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่มักประสบปัญหาทั้งภัยธรรมชาติและปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อการทำการเกษตรให้สามารถผ่านพ้นช่วงเวลาวิกฤต โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่เดือดร้อนและยากลำบากนัก ซึ่งความเสี่ยงที่เกษตรกร มักพบเป็นประจำ

ประกอบด้วย 1) ความเสี่ยงด้านราคาสินค้าเกษตร 2) ความเสี่ยงในราคาและการพึ่งพาปัจจัยการผลิตสมัยใหม่จากต่างประเทศ 3) ความเสี่ยงด้านน้ำ ฝนทั้งช่วง ฝนแล้ง 4) ภัยธรรมชาติอื่น ๆ และโรคระบาด และ 5) ความเสี่ยงด้านแบบแผนการผลิต ได้แก่ โรคและศัตรูพืช การขาดแคลนแรงงาน หนี้สินและการสูญเสียที่ดิน ดังนั้น โครงการพระราชดำริเกษตร “ทฤษฎีใหม่” เพื่อให้เข้าใจการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การดำเนินงานตามทฤษฎีใหม่ แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1) การผลิต ให้พึ่งตนเองด้วยวิธีง่าย ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง ให้พอมีพอกิน พึ่งพาตนเอง 2) การรวมพลังกันในรูปแบบการจัดตั้งกลุ่มหรือสร้างเครือข่าย ร่วมแรงร่วมใจกันในการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา 3) การดำเนินธุรกิจโดยติดต่อ ประสานงาน จัดหาทุนหรือแหล่งเงินในชั้นก้าวหน้าทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ ดังนั้นทฤษฎีใหม่ในขั้นแรกที่เป็นการผลิต ถือเป็นขั้นสำคัญที่สุด ในการบริหารที่ดินและน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 หมายถึง ใช้ชุดสระเก็บกักน้ำ 30% ใช้พื้นดินปลูกผลไม้ พืชไร่ พืชผัก พืชสมุนไพร 30% ใช้ปลูกพันธุ์ข้าว 30% และใช้เป็นที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์ 10% (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2560ข)

การดำเนินชีวิตตามศาสตร์พระราชายังสามารถปรับใช้ในการเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในเรื่องการประกอบธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ทั้งในสังคมเมืองและชนบทได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเรื่องการปรับตัวให้ก้าวทันกับการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีในโลกยุคดิจิทัล เพื่อแสวงหาโอกาสและสร้างนวัตกรรมมุ่งไปสู่การผลิตที่มีมูลค่ามากขึ้น ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การผลิต ให้เลือกผลิตพืชผลที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ และที่สำคัญสอดคล้องกับความต้องการของตลาด การบริหารจัดการผลิต การแปรรูปและการจำหน่าย สามารถพัฒนาการผลิตได้ในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำไปสู่การทำให้ครบวงจรเพิ่มผู้ประกอบการรายใหม่ในอนาคต การรวมกลุ่มสหกรณ์ทั้งรัฐวิสาหกิจ บริษัท และประชารัฐ เพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งเจริญเติบโตอย่างยั่งยืนในประเทศ ต้องใช้หลักความพอประมาณ มีเหตุผล สร้างภูมิคุ้มกัน โดยธุรกิจเน้นความซื่อสัตย์ ประหยัด ลดการแข่งขันรุนแรง และสร้างนวัตกรรมที่ยั่งยืน (กรมประชาสัมพันธ์, 2560)

นอกจากนี้ ศาสตร์พระราชายังสามารถนำมาปรับใช้ในเรื่องวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่มุ่งเน้นการแสวงหาความสุขจากวัตถุและการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นเกิดขึ้นในสังคมที่คนนับถือศาสนาใดก็ตาม ล้วนเป็นไปเพื่อเร่งรัดความอยากและการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย ซึ่งมักเป็นเพียงความสุขชั่วคราวและต้องการสิ่งใหม่อยู่เสมอ ในมุมมองหลักคำสอนศาสนาพุทธมองว่าความสุขที่แท้จริงเกิดจากการลดละกิเลสและพัฒนาปัญญาที่ยึดแนวทางปฏิบัติที่ดีคือการทำสมาธิรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเอง การลดความยึดติดกับวัตถุ และการใช้ชีวิตที่สมดุลผ่านหลักทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ซึ่งสอดคล้องหลักคำสอนศาสนาอิสลามเกี่ยวกับแนวคิดซุฮ์ด คือ การรู้จักบริโภคที่พอเหมาะ ไม่ใช่มุ่งแสวงหาแต่สินค้าที่มีเยื่อหุ้มสมัยอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งเป็นแนวคิดตรงข้ามกับบริโภคนิยมโดยสิ้นเชิงและสามารถเป็นแนวคิดที่มีคุณค่าในการตอบโต้บริโภคนิยมได้เป็นอย่างดี (สุชาติ เศรษฐมาลินี, 2558) รวมทั้งการดำเนินชีวิตตามศาสตร์พระราชาก็ในเชิงคุณธรรมสอดคล้องหลักคำสอนศาสนาพุทธ ได้แก่ 1) สังคหวัตถุ 4 คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตา 2) โสรัจจะ คือ ความสงบเสถียร ความมีอัธยาศัย และ 3) ปัญญา 3 ระดับ คือ สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา และหลักคำสอนศาสนาอิสลาม ได้แก่ หลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักการเสริมสร้างคุณธรรม (อัลเอียะห์ซาน) ดังนั้น แนวคิดศาสตร์พระราชาก็กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น แสดงให้เห็นว่าศาสตร์พระราชาก็ไม่ได้จำกัดแค่การพัฒนาด้านการเกษตรเพียงด้านเดียว แต่ยังเป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากลและสามารถนำไปปรับใช้ได้จริงกับทุกคนโดยไม่มีข้อจำกัดทางศาสนาในเรื่องการบริหารจัดการตนเองและธุรกิจอย่างมีสติปัญญา และคุณธรรม เพื่อภูมิคุ้มกันในโลกยุคดิจิทัลได้ในอนาคต

สรุปได้ว่า การดำเนินชีวิตตามแนวศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ต้องยึดความประหยัด การประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง ซื่อสัตย์สุจริต ไม่แก่งแย่งและแข่งขันเพื่อผลประโยชน์กัน ไม่หาความรู้ให้มีรายได้เพิ่มพูน พอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ละเว้นชั่ว และประพฤติตนตามหลักศาสนา รวมทั้งการพึ่งตนเอง ประหยัด และ มัธยัสถ์ ก่อให้เกิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ประยุกต์ใช้กับทฤษฎีใหม่เข้ามาจัดการแบ่งพื้นที่ให้สัมพันธ์และเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นการบริหารจัดการทรัพยากร ที่ดิน น้ำ แรงงาน และรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น อันจะนำไปสู่การผลิตที่เกื้อกูลได้และสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน ศาสตร์พระราชายังไม่ได้จำกัดแค่การพัฒนาด้านเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่เป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากลและสามารถนำไปใช้ได้จริงกับทุกคนโดยไม่มีข้อจำกัดทางศาสนาในเรื่องการบริหารจัดการธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการตนเองและธุรกิจอย่างมีสติ ปัญญา และคุณธรรม เพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันในโลกดิจิทัล

หลักคำสอนทางพุทธศาสนากับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)

พระพุทธเจ้ามีพระนามเดิมว่าเจ้าชายสิทธัตถะทรงสละราชอำนาจบาปมีการเป็นกษัตริย์สู่สำนักบวช สละราชสมบัติ สละราชบัลลังก์ สละอำนาจโชคลาภ สละสิ่งอำนวยความสะดวก ความร่ำรวย เงินทอง และครอบครัว จากการเป็นกษัตริย์สู่การเป็นนักบวช จนสามารถค้นพบสัจธรรม เป็นธรรมอันประเสริฐ ที่เรียกว่า พระไตรปิฎก 84,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งได้เป็น พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก โดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ทรงศึกษามาประยุกต์ใช้เป็นศาสตร์พระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ซึ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยทางสายกลางตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีที่อยู่บนพื้นฐานของความรู้ควบคู่คุณธรรม เพื่อสร้างความสมดุลและความมั่นคงในชีวิต ซึ่งตรงกับหลักคำสอนของศาสนาพุทธที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก 3 หลักคำสอน ดังนี้

1. สังคหัตถ์ 4 คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หรือหลักการสงเคราะห์ คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อ.จตุกก.(ไทย); 21/39/51) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2568) โดยพระพุทธเจ้าทรงกำหนดหลักวิธีปฏิบัติเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจคนอื่นที่ยังไม่เคยรักใคร่นับถือ ให้เกิดความรัก ความนับถือ สังคหัตถ์เป็นหลักธรรมที่ช่วยผูกไมตรีซึ่งกันและกันให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น 4 ประการ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2564) ได้แก่ 1) ทาน คือ การให้ปันสิ่งของของตนให้แก่ผู้อื่นด้วยความเต็มใจ เพื่อให้ประโยชน์แก่ผู้รับ การให้เป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน อย่างดียิ่ง เป็นการสงเคราะห์สมานน้ำใจกัน ผู้กมิตรไมตรีกันให้ยั่งยืน 2) ปิยวาจา คือ การเจรจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน พูดชวนให้คนอื่นเกิดความรักและ นับถือ คำพูดที่ดีนั้นย่อมผูกใจคน ให้แน่นแฟ้นตลอดไป หรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จัก พูดให้เกิด ความเข้าใจดี สมานสามัคคี ย่อมทำให้เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน 3) อตถจริยา คือ การประพฤติสิ่งที่ตนเป็นประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้วยร่างกายและชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ให้ลุล่วงไป เป็นคนไม่ดูดาย ช่วยให้เกิดสติสำนึกในความผิดชอบชั่ว ดี หรือช่วยแนะนำให้เกิดความรู้ ความสามารถในการ ประกอบอาชีพ และ 4) สมานัตตตา คือ การวางตนเป็นปกติเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ถือตัวการวางตนให้เหมาะสมกับฐานะของตนตามสภาพ ได้แก่ เป็นผู้ใหญ่ ผู้น้อย หรือผู้เสมอกัน เอาใจใส่ปฏิบัติตามฐานะผู้น้อยคารวะนอบน้อมยำเกรงผู้ใหญ่ สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 2 การรวมกลุ่ม คือ หลักธรรมนี้เป็น การสร้างความสมานฉันท์ การทำงานเป็นกลุ่มหรือทีมงาน ให้ประสบผลสำเร็จ เป็น ชุมชนตัวอย่าง หรือ ชุมชนต้นแบบ ลดการพึ่งพาตลาดที่เป็นคนกลาง หรือลดการพึ่งพาแหล่งอื่นๆ เช่น วัตถุดิบของการผลิต การจ้าง

แรงงานต่างด้าว ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 เหล่านี้ จึงเป็นหลักธรรมคำสอนที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมให้เกิดความรู้ รัก สามัคคี มุ่งเน้นการรวมพลังและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมและการสร้างความร่วมมืออย่างยั่งยืน

2. ขันติและโสรัจจะ คือ ธรรมทำให้งาม ได้แก่ 1) ขันติ คือ ความอดทน ความอดได้ทนได้เพื่อบรรลุความดีงาม และความมุ่งหมายอันชอบธรรม และ 2) โสรัจจะ คือ ความสงบเสงี่ยม ความมีอัธยาศัยงาม ความรักความประณีตหมั่นจดเรียบเรียงงดงาม กล่าวคือ ขันติโสรัจจะเป็นธรรมที่ทำให้คนมีความอดทน สงบเสงี่ยม มีกิริยามารยาท มี อัธยาศัยงดงาม ขันติโสรัจจะเป็นธรรมที่ช่วยพัฒนามนุษย์ให้งดงาม (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม.(ไทย); 13/352/431) สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 1 พึ่งพาตนเอง หรือ 30:30:30:10 คือหลักธรรมนี้เป็นการสร้างความอดทนและความเสงี่ยมเจียมตน ไม่อวดมั่งมี ไม่สร้างบ้านหลายหลัง หรือด้อยค่าคนอื่น ให้มีพฤติกรรมแนบสนิทกับพื้นที่ดินและพื้นน้ำของตนเองโดยสร้างบ้านของตนเองในพื้นที่นั้น ด้วยความอดทนปฏิบัติอย่างต่อเนื่องไม่เร่งเวลา คือ ให้ล้มเวลาโดยใช้หลักการตามแนวพระบรมราโชวาท ที่ว่า “ขาดทุนคือกำไร” ให้มีความอดทนอยู่กับไร่นาสวนผสมตลอดเวลาเป็นเกษตรกรพอเพียงอย่างมืออาชีพ และอดทนต่อการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน โดยภาพรวม 2 คำสอนนี้ ช่วยขัดเกลาจิตใจให้มีความพอดี ความพอประมาณ ไม่สุดโต่งไปตามอารมณ์กระทบจากภายนอก ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ซึ่งตรงกับหลักการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง

3. หลักปัญญา 3 ระดับ เป็นหลักธรรมการใช้ห้วงความรู้และความฉลาด ประกอบด้วยปัญญา 3 ระดับ คือ 1) สุตมยปัญญา (รู้จำ) คือ ปัญญาเกิดจากการฟังหรือจากการเล่าเรียนอ่านมา 2) จินตมยปัญญา (รู้คิด) คือ ปัญญาเกิดจากการคิด และ 3) ภาวนามยปัญญา (รู้แจ้ง) คือ ปัญญาเกิดจากภาวนาโดยการลงมือปฏิบัติ สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 3 คือ การสร้างความก้าวหน้า คือหลักธรรมนี้เป็นการใช้ห้วงความรู้และความฉลาด ประกอบด้วยปัญญา 3 ระดับ สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา ภาวนามยปัญญา เพื่อให้สินค้าหรือผลิตภัณฑ์สู่ตลาดโลก นำสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายได้ในเวทีโลกเป็นที่ยอมรับของชาวต่างชาติ โดยนำหลักปัญญา 3 ระดับนี้ เพื่อไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานและการดำเนินชีวิตประจำวันในเรื่องการตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณ การคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ไม่ประมาท วิเคราะห์ความเสี่ยงและความถูกต้องเหมาะสม

การใช้ปัญญา 3 ระดับ แสดงให้เห็นว่าไม่ใช่เพียงแค่การรู้จำ รู้คิด และรู้แจ้งเท่านั้น แต่เป็นการใช้ห้วงความรู้และความฉลาดจากหลักคำสอนทั้งปัญญา 3 ระดับที่สามารถทำงานร่วมกัน โดยการสร้างพลวัตเชิงระบบเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน นั่นคือ สุตมยปัญญา ไม่ใช่แค่การฟังหรืออ่าน แต่เป็นการสร้างฐานข้อมูลที่เท่าทันโลก ไม่ใช่การรับรู้ข้อมูลทุกอย่าง แต่ต้องเลือกรับข้อมูลที่มีคุณภาพและถูกต้องแม่นยำ จากนั้นใช้จินตมยปัญญานำข้อมูลต่าง ๆ มาวิเคราะห์ เพื่อประเมินความเสี่ยง เป็นการเปลี่ยนข้อมูลให้เป็นกลยุทธ์โดยใช้เหตุผลและความพอประมาณเป็นตัวตั้ง และสุดท้ายใช้ภาวนามยปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์และการฝึกฝนปฏิบัติจนเป็นสัญชาตญาณอย่างไม่ประมาท ซึ่งเป็นหัวใจของภูมิคุ้มกันที่ทำงานได้ทันที เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ชั้นวิกฤตโดยไม่ต้องรอการคำนวณ ทำให้มนุษย์มีความตื่นรู้ที่พร้อมรับมือกับวิกฤติความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การบูรณาการปัญญาทั้ง 3 ระดับ (หัว-ใจ-กาย) สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) นั่นคือ “หัว” เป็นความรู้และการคิดวิเคราะห์ “ใจ” คือ สมาธิ ความเพียร และความซื่อสัตย์ และ “กาย” คือ พฤติกรรม (ศีล/การปฏิบัติจริง) อาจกล่าวได้ว่าปัญญา 3 ระดับจึงเป็นแกนกลางที่หมุนวงล้อของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีให้ทำงานเชื่อมโยงกันอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกส่วน

ทำให้การตัดสินใจมีความรอบคอบ และทันเหตุการณ์ ทำให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตและประกอบธุรกิจได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

สรุปหลักคำสอนทางพุทธศาสนากับศาสตร์ของพระราช (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ที่ชาวพุทธสามารถนำไปเป็นหลักประพฤติปฏิบัติตาม 3 หลักคำสอน คือ 1) สังคหัตถ์ 4 ประการ ได้แก่ 1.1) ทาน 1.2) ปิยวาจา 1.3) อตถจริยา และ 1.4) สมานัตตตา 2) ขันติและโสรัจจะ และ 3) หลักปัญญา 3 ระดับ ได้แก่ 3.1) สุตมยปัญญา 3.2) จินตมยปัญญา และ 3.3) ภวนามยปัญญา ซึ่งหลักคำสอนพุทธศาสนาทั้ง 3 หลักคำสอนดังกล่าวที่ช่วยให้ชาวพุทธมีความพอเพียง การพึ่งตนเอง การเสียสละหรือการสงเคราะห์ และความเพียรในการดำเนินชีวิตเพื่อเสริมสร้างสังคมให้มีความสุขร่มเย็น

คำสอนของศาสนาอิสลามกับศาสตร์ของพระราช (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)

การดำเนินชีวิตของศาสนาอิสลามที่ศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลลา) ถือเป็นแบบอย่างแห่งความพอเพียง จากคำสอนและการปฏิบัติของศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลลา) เป็นถึงองค์ศาสดาผู้ยิ่งใหญ่แต่หน้าประวัติศาสตร์กลับบันทึกว่า ท่านพอใจที่จะนอนบนเสื่อหยาบ ๆ ท่านหิวไม่ต่างจากคนจนหิว ท่านยอมอด เพื่อให้คนที่หิวมากกว่าได้อิ่ม ท่านรับประทานอาหารเหมือนคนอื่นรับประทาน ท่านริตนมแพะ เย็บปะรองเท้า และเสื้อผ้าด้วยตนเอง ท่านไม่เคยฟุ้งเฟ้อ ท่านสมถะ และท่านยังดูแลครอบครัวได้เป็นอย่างดี จนถึงวันที่ท่าน เสียชีวิต ท่านเหลืออาหารให้ภรรยาเพียงน้อยนิด และผ้าเพียงไม่กี่ผืน ดังนั้น จึงสามารถเปล่งวาจาด้วยความ มั่นใจว่า ท่านเป็นแบบฉบับแห่งความพอเพียงอย่างแท้จริง ซึ่งหลักคำสอนของศาสนาอิสลามในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักการเสริมสร้างคุณธรรม (อัลเอียะห์ซาน) โดยหลักคำสอนของอิสลาม แบ่งออกเป็น 4 หลักใหญ่ ๆ ดังนี้ (วิศรุต เลาะวิถี, 2562; มุฮัมหมัด เนสะและ, 2563)

1. หลักการศรัทธา (อัลอีมาน) ประกอบด้วยหลักการศรัทธา 6 ประการ ได้แก่ 1.1) ศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์ ชาวมุสลิมเชื่อว่าพระเจ้าพระองค์เดียวเป็นผู้สร้างสรรพสิ่ง ชาวมุสลิมจะต้องศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์เพียงพระองค์เดียว 1.2) ศรัทธาต่อมะหาอิกะฮ์ ชาวมุสลิมเชื่อว่าเทวทูตมีจริง เทวทูตทำหน้าที่ในการสื่อสารถึงศาสนทูต (รสุล หรือรอซูล) และศาสนทูตจะนำคำสั่งสอนของพระอัลลอฮ์มาเผยแผ่แก่มวลมนุษยชาติ 1.3) ศรัทธามั่นต่อพระคัมภีร์ของพระอัลลอฮ์ ชาวมุสลิมต้องศรัทธาต่อคัมภีร์ที่พระอัลลอฮ์ ประทานมาให้ผ่านมลาอิกะฮ์และรสุล เพื่อเผยแผ่มายังมนุษย์ ได้แก่ คัมภีร์กุรอาน คัมภีร์เตวารอห์ (โตราห์) คัมภีร์ซาบูร (ซาบัวร์) และคัมภีร์ อินญีล (ไบเบิล) 1.4) ศรัทธามั่นต่อบรรดาศาสนทูตหรือศาสดา ชาวมุสลิมต้องศรัทธาในศาสนทูตซึ่งเป็นผู้ที่พระอัลลอฮ์เลือกสรรแล้วว่าเป็นคนดีเหมาะแก่การเป็นผู้ประกาศศาสนา ถือว่าท่านนบีมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตองค์สุดท้าย 1.5) ศรัทธาในวันสิ้นโลกและวันแห่งการตัดสิน ชาวมุสลิมต้องเชื่อว่าโลกมีวันแตกดับ พระอัลลอฮ์จะเป็นผู้พิพากษามนุษย์ตามกรรมดีกรรมชั่วของแต่ละบุคคล และ 1.6) ศรัทธามั่นในกฎสภาวะการณ์ของพระอัลลอฮ์ทั้งทางดีและทางชั่ว ชาวมุสลิมเชื่อว่าพระอัลลอฮ์เป็นผู้ลิขิตชีวิตมนุษย์

อย่างไรก็ตาม หลักศรัทธา 6 ประการ ว่าด้วยหลักข้อ 1.3 (อัลอีมานข้อ 3) ศรัทธาในคัมภีร์อัลกุรอาน หลักคำสอนที่มุ่งเน้น 3 ประการ คือ 1) หน้าที่ต่อพระเป็นเจ้า อัลกุรอาน สอนให้มนุษย์มีตักวา (Taqwa) คือความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ และตระหนักว่าทรัพยากรทั้งหมดเป็นของพระองค์ มนุษย์เป็นเพียงผู้ดูแล (Khalifah) “จงกินและดื่มเถิด แต่จงอย่าฟุ่มเฟือย แท้จริงพระองค์ไม่ทรงรักผู้ฟุ่มเฟือย” (อัลกุรอาน 7:31; อัลอะออรอฟ 7:31) (อิมามอะห์หมัด และอิมามอบูดาวิูด, 2558; มุลนิอิฮิสลาม, 2558ข) สอดคล้องกับ ห่วงพอประมาณ ไม่ใช้สินค้าอุปโภคและบริโภคจนสุดโต่งเกินไป ห่วงความรู้เป็นการใช้ทรัพยากรด้วยองค์ความรู้และสติปัญญา ห่วงสร้างภูมิคุ้มกัน เพราะศรัทธาในอัลกุรอาน ทำให้คนรู้จัก “พอเพียง” เพราะตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อพระเป็นเจ้า 2) หน้าที่ต่อเพื่อนมนุษย์ อัลกุรอาน เน้นความเสมอภาคและความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น การ

ช่วยเหลือผู้ยากไร้ การไม่เอารัดเอาเปรียบ และการให้ชะกาต ดังโองการจากอัล-กุรอานที่ระบุว่า “และในทรัพย์สินของพวกเขา นั้น มีสิทธิของผู้ขอและผู้ขัดสน” (อัลกุรอาน 51:19) ตรงกับห่วงความมีเหตุผลและสร้างภูมิคุ้มกัน คือ ลดความเหลื่อมล้ำ สร้างความเข้มแข็งของชุมชน ส่งเสริมเศรษฐกิจที่เติบโตอย่างทั่วถึง ไม่ทอดทิ้งใครไว้ด้านหลัง ทำให้เศรษฐกิจไม่ใช่เพียงการแสวงหากำไร แต่เป็นการสร้างความสมดุลทางสังคม และ 3) หน้าที่ต่อตนเอง อัลกุรอาน สอนให้มนุษย์มีความอดทน (ศ็อบร) รู้จักควบคุมตัณหา และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง “แท้จริงอัลลอฮ์จะไม่เปลี่ยนแปลงสภาพของกลุ่มชน จนกว่าพวกเขาจะเปลี่ยนแปลงตนเอง” (อัลกุรอาน 13:11) (มูลนิธิอิสลาม, 2558ก) ตรงกับเศรษฐกิจพอเพียง ห่วงพอประมาณ และการสร้างภูมิคุ้มกัน ในตนเอง เน้นการพึ่งตนเอง การวางแผนชีวิตอย่างรอบคอบ การศรัทธาในอัลกุรอาน ช่วยสร้างให้มนุษย์มีความพอเพียง ก่อนสร้างชุมชนสังคมพอเพียง ซึ่งสามารถนำคำสอนหลักการศรัทธาทั้ง 3 ข้อนี้ ไปปรับประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานและการดำเนินชีวิตประจำวันในเรื่องความพอประมาณ ความมีเหตุผลและสร้างภูมิคุ้มกันในตัว การใช้ความรู้และสติปัญญา

2. หลักการปฏิบัติ (อัลอิสลาม) ประกอบด้วยหลักการปฏิบัติ 5 ประการ ได้แก่ 2.1) การปฏิญาณตน หมายถึง การปฏิญาณว่า ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากพระอัลลอฮ์และมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของพระอัลลอฮ์ 2.2) การละหมาด/การนมาซ การละหมาดวันละ 5 ครั้งในวันหนึ่งและคืนหนึ่ง ได้แก่ ละหมาดศุบห์ เวลารุ่งอรุณ ละหมาดซุฮร์ เวลาบ่าย ละหมาดอัศร์ เวลาเย็น ละหมาดมัฆริบ เวลาพลบค่ำ และละหมาดอิชาอ์ เวลากลางคืน 2.3) การถือศีลอด แปลว่า การงดเว้น หมายถึง การงดการกิน ดื่ม และการมีเพศสัมพันธ์ ตลอดจนการทำอัฐกาม นอกจากนี้ยังงดเว้นการพูดเท็จ พูดหยาบโลน ส่งเสียงอึกทัก และละเว้นสิ่งอบายมุขทั้งปวง เริ่มเวลารุ่งอรุณ จนถึงตะวันตกขอบฟ้าเป็นเวลา 1 เดือน ในเดือนเราะมะฎอน 2.4) การจ่ายชะกาต/ชะกาอ์ แปลว่า ความเจริญ ความงอกงาม การชำระขัดเกลาจิตใจ และในทางนิติศาสตร์อิสลาม หมายถึง ส่วนของทรัพย์สินที่ชาวมุสลิมครอบครองต้องจ่ายให้แก่ผู้ที่มีสิทธิพึงรับได้ตามเงื่อนไข และทรัพย์สินที่ต้องจ่ายชะกาต โดยการจ่ายทานจากผู้มีทรัพย์สินในอัตรา 2.5% เมื่อครบปีที่กำหนดและครบรอบ 1 ปี ให้แก่ผู้มีสิทธิรับชะกาต 8 ประเภท ได้แก่ คนอนาถา คนขัดสน ผู้เจ็บป่วยชะกาต ผู้เข้ารับอิสลาม ทาส คนที่มีหนี้สินล้นพ้นคนที่ทำงานในหนทางของอัลลอฮ์ และคนเดินทาง ในมุมมองการจ่ายชะกาตเป็นการบริจาคภาคบังคับให้มีรายได้จากผู้มั่งคั่งไปสู่ผู้ยากไร้ เพื่อลดช่องว่างทางสังคม ส่วนการห้ามดอกเบี้ย (Riba) การหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนหรือการพนัน (Gharar) และการแบ่งปันผลกำไรและความเสี่ยงเป็นการป้องกันการทุจริตและส่งเสริมการทำธุรกิจที่แบ่งปันความเสี่ยงอย่างเป็นธรรม จะเห็นได้ว่าการจ่ายชะกาตและการห้ามดอกเบี้ย ช่วยสร้างระบบการเงินที่สมดุล โดยที่ความมั่งคั่งไม่กระจุกตัว และการเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับความรับผิดชอบทางสังคมของอิสลาม (บรรณพต พรทวี และปัจจิรี ศรีโชค, 2568) ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจอิสลามในมิติการจ่ายชะกาต เพื่อขจัดความยากจนและแบ่งปัน และการห้ามดอกเบี้ย สะท้อนให้เห็นถึงความมีเหตุผลและความพอประมาณ โดยใช้แนวคิดอะมานะฮ์ (ความรับผิดชอบในฐานะผู้ดูแลทรัพยากรของพระเจ้า) มาบริหารจัดการทรัพยากร เพื่อหมุนเวียนความมั่งคั่งไม่ให้กระจุกตัว ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับหลักการบริหารทรัพยากรในศาสตร์พระราชาที่เน้นความยั่งยืนและความรับผิดชอบ และ 2.5) การบำเพ็ญฮัจญ์ แปลว่า การมุ่งไป หมายถึง การมุ่งไปสู่อัลกะอ์บะฮ์ที่นครเมกกะฮ์ ราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย เพื่อปฏิบัติศาสนากิจในเดือนซุลฮิจญะฮ์ คือ เดือนที่ 12 ตามปฏิทินอิสลาม การยืนยันด้วยวาจาและหัวใจว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ และมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของพระองค์” หลักคำสอนจากคัมภีร์ “ดังนั้นจงรู้เถิดว่า ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์” (อัลกุรอาน 47:19) เป็นเศรษฐกิจพอเพียงเงื่อนไขคุณธรรมทำให้มนุษย์ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุเงิน ความโลภ หรือบริโภคนิยม หลักคำสอนจากคัมภีร์ “แท้จริงการละหมาดยับยั้งจากความชั่วและสิ่งลามก” (อัลกุรอาน 29:45) (มัสลัน มาหะมะ, 2558) ตรงกับ ห่วงพอประมาณ คือ ลดพฤติกรรมสุดโต่ง ความพึงเพื่อ

และการเบียดเบียน และหวังสร้างภูมิคุ้มกัน คือ การละหมาดทำให้มนุษย์รู้จักหยุด คิด และทบทวนชีวิตอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นหัวใจของการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง ซึ่งสามารถนำคำสอนหลักการปฏิบัติทั้ง 5 ข้อนี้ ไปปรับประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานและการดำเนินชีวิตประจำวันในเรื่องความพอประมาณ ไม่สุรุ่ยสุร่าย ความมีเหตุผลและสร้างภูมิคุ้มกันในตัว การใช้ความรู้และสติปัญญา และคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร และการแบ่งปัน

3. จริยธรรมที่เป็นข้อควรเว้นทางกาย วาจา และใจ แบ่งออกเป็น 10 ข้อ ประกอบด้วยข้อควรเว้นทางกาย 4 ข้อ คือ 1) ละเว้นจากการฆ่าสัตว์และมนุษย์โดยไม่เป็นธรรม 2) ไม่ลักขโมยหรือเบียดเบียนทรัพย์สินของผู้อื่น 3) ไม่กระทำชู้หรือผิดประเวณี 4) ไม่เล่นการพนัน ข้อควรเว้นวาจา 3 ข้อ คือ 5) ไม่โกหกหรือให้การเท็จ 6) ไม่พูดคำหยาบและส่อเสียด 7) ไม่กล่าวร้ายหรือใส่ร้ายผู้อื่น ข้อควรเว้นทางใจ 3 ข้อ คือ 8) ไม่อิจฉาริษยา 9) ไม่โลภมากหรือมกมากในลาภยศ 10) ไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น (กรมการศาสนา, 2554, 2561) ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 3 คือ การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ คือ การละเว้นการผูกขาด การอธรรมทางธุรกิจ การบริโภคเกินความจำเป็น และการกักตุนสินค้า แต่สนับสนุนการค้าที่สุจริต ไม่เบียดเบียนกัน สร้างเครือข่ายธุรกิจที่มั่นคง และมีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันแบบการแบ่งปัน (ชะกาต) และความพึงพอใจ เพื่อสร้างความมั่นคงยั่งยืนร่วมกัน ซึ่งหลักคำสอนจริยธรรมที่เป็นข้อควรเว้นทางกาย วาจา และใจนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานและการดำเนินชีวิตประจำวันในเรื่องการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่โลภ ไม่ตระหนี่ ไม่อิจฉาริษยา มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และรู้จักช่วยเหลือแบ่งปันผู้อื่น

4. คำสอนศาสนาอิสลาม จริยธรรมของดุอาอ์ ข้าแต่อัลลอฮ์ ข้าพเจ้าขอความคุ้มครองจากความยากจน ความประพฤติดราม และการยังชีพที่คับแคบ สอดคล้องกับ ทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 1 การจัดการทรัพยากรพื้นดินและพื้นน้ำ เพื่อนำมาเป็นอาหารให้ครอบครัว ทำให้มีอาหารพอเพียง ลดความเสี่ยงจากความผันผวนทางเศรษฐกิจตกต่ำ เช่น ราคาข้าว-ข้าว-มันสำปะหลัง-อ้อย การขอให้พ้นจาก “มารยาทธรรม (ซูอัลอัก ลาก)” สอดคล้องกับ ทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 2 ชุมชนสังคมจะเข้มแข็งได้ต้องมีศีลธรรมเป็นฐาน ไม่ด้อยค่าคนอื่น ควรมีความประพฤติดรามยาบทต่อกันอย่างดี และการขอให้พ้นจาก “ริสกีที่คับแคบ-การยังชีพที่คับแคบ” สอดคล้องกับ ทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 3 คือ รู้จักการเชื่อมโยงการผลิตกับการตลาดอย่างมีเหตุผล แบบก้าวกระโดดไปสู่การตลาดระหว่างประเทศไม่ใช่แสวงหาความร่ำรวยเกินพอดี แต่เป็นความพอเพียงที่มั่นคงยั่งยืน (กรมการศาสนา, 2554) ซึ่งหลักคำสอนจริยธรรมของดุอาอ์นี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานและการดำเนินชีวิตประจำวันในเรื่องการประหยัด ขยันหมั่นเพียร พึ่งพาตนเองให้พ้นจากความยากจน การเป็นคนดี คิดดี พูดดี ทำดี โดยยึดหลักซื่อสัตย์สุจริต และไม่เบียดเบียนผู้อื่น รู้จักประมาณตน พัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้กับชีวิต

สรุปได้ว่า หลักคำสอนของศาสนาอิสลามกับศาสตร์ของพระราช (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ที่ชาวมุสลิมสามารถนำไปเป็นหลักประพฤติปฏิบัติด้วยการทำความดี ละเว้นความชั่วตาม 4 หลักคำสอน คือ 1) หลักการศรัทธา (อัลอีมาน) 2) หลักการปฏิบัติ (อัลอิสลาม) 3) จริยธรรมที่เป็นข้อควรเว้นทางกาย วาจา และใจ และ 4) จริยธรรมของดุอาอ์ ข้าแต่อัลลอฮ์ ข้าพเจ้าขอความคุ้มครองจากความยากจน ความประพฤติดราม และการยังชีพที่คับแคบ ซึ่งหลักคำสอนศาสนาอิสลามทั้ง 4 หลักคำสอนดังกล่าวที่สอนให้เชื่อมั่นในพระเจ้า ทำความดีละเว้นความชั่ว ไม่นอใจผู้อื่น ไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น ไม่ใส่ร้ายส่อเสียดผู้อื่น ประกอบอาชีพสุจริต ปฏิบัติตามหลักศรัทธา หลักปฏิบัติ และหลักคุณธรรมในศาสนาอิสลาม สามารถช่วยหล่อหลอมให้ชาวมุสลิมสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขภายใต้ความศรัทธาในพระเจ้าคือการมีจิตเมตตา และมีความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเองและครอบครัว

องค์ความรู้ใหม่

การประยุกต์เชิงปฏิบัติ จากหลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลามเพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ทั้ง 7 หลักคำสอน โดยการรวมเนื้อหาประเด็นที่เหมือนกันเข้าด้วยกัน เมื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาที่ยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว และใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิต และทฤษฎีใหม่ พบว่า มีจุดร่วมกัน 12 ประการ ดังนี้

1. ความขยันอดทน สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธในทางสายกลาง ไม่เกียจคร้านรอคอย โชคชะตา และไม่ทำงานจนลืมนิยามทางจิตวิญญาณ ซึ่งสอดคล้องกับหลักคำสอนของอิสลามแนวคิดอะมานะฮ์ที่ต้องดูแลทั้งร่างกายและหน้าที่การงานให้ดีที่สุดในฐานะผู้ดูแลทรัพยากรของพระเจ้า

2. การเป็นผู้ให้และผู้เสียสละ สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธเน้นการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น กรณีศึกษาการหยุดปลูกฝืนและเลิกทำไร่เลื่อนลอยบนดอย สะท้อนถึงการเป็นผู้ดูแลทรัพยากรที่ดี การเลือกทิ้งรายได้มหาศาลจากการปลูกฝืน เพื่อรักษาผืนป่าไม้และต้นลำธารของแม่น้ำสำคัญ 4 สาย คือ ปิง วัง ยม และน่าน นับว่าเป็นการเสียสละเพื่อส่วนรวมในการสร้างความมั่นคงของคนที่ประเทศในระยะยาว และหลักคำสอนของศาสนาอิสลามเกี่ยวกับแนวคิดอะมานะฮ์ (ความรับผิดชอบในฐานะผู้ดูแลทรัพยากรของพระเจ้า) ที่เน้นการบริหารจัดการทรัพยากรบนโลก ไม่ใช่เจ้าของที่แท้จริง การบริหารจัดการต้องอยู่บนความซื่อสัตย์ ยุติธรรม รอบคอบ ไม่ฟุ้งเฟ้อ และใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ส่วนรวมตามบัญญัติศาสนา เพื่อรับผิดชอบต่อพระเจ้าในวันพิพากษา

3. รู้จักเรียนรู้สื่อสารเทคโนโลยีสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์ (AI) สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลามในเรื่องความรู้และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีด้านดิจิทัล โดยใช้ความรู้และสติปัญญานำมาประยุกต์ใช้เรียนรู้ในการสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของค่านิยมบริโภคนิยม ข้อมูลบิดเบือน หรือการโดนหลอกลวงจากสแกมเมอร์ หลักคำสอนของศาสนาพุทธเน้นการมีสติปัญญา และความไม่ประมาท เพื่อเท่าทันกลโกงสแกมเมอร์ ขณะที่อิสลามเน้นความซื่อสัตย์ การไม่ฉ้อโกง และการมีสติในการทำธุรกรรม ทั้งสองศาสนาสอนให้ใช้เหตุผลและศีลธรรม เพื่อป้องกันตนเองและผู้อื่นจากการหลอกลวง รวมทั้งการใช้ AI ในการเผยแพร่คำสอนผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลและการปฏิบัติธรรมทางออนไลน์ให้แก่ประชาชนอย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพ ช่วยให้ผู้คนสามารถเข้าถึงหลักธรรมคำสอนได้สะดวกมากขึ้น เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเทคโนโลยีและจิตใจในยุคดิจิทัล ต้องดำเนินการด้วยสติปัญญา ความรอบคอบ และความยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนและจริยธรรม

4. การสร้างเครือข่าย สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลามในเรื่องการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ ลดการพึ่งพิงพ่อค้าคนกลาง และลดต้นทุน ผ่านการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์หรือวิสาหกิจชุมชน ซึ่งช่วยลดความเปราะบางและสร้างความมั่นคงที่ยั่งยืนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

5. มักน้อยสันโดษ สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลามในเรื่องความพอประมาณ การบริโภคหรือใช้ทรัพยากรให้พอดีกับฐานะและศักยภาพของตนเอง ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การทำบุญซื้อข้าวเรือน เพื่อให้เห็นความจริงระหว่างความจำเป็นกับความอยาก โดยใช้การจดบันทึกเป็นกระจกสะท้อนพฤติกรรม ช่วยลดรายจ่ายที่ฟุ้งเฟ้อและเปลี่ยนวินัยทางการเงินให้เป็นคุณธรรมทางใจ เพื่อสร้างชีวิตที่เรียบง่ายและเป็นอิสระอย่างยั่งยืน และหลักคำสอนของศาสนาอิสลามที่ยึดหลักเกะนาอะฮ์คือความพอใจในสิ่งที่ตนมีและสิ่งที่พระเจ้าประทานให้

6. ละอายชั่วกลัวบาป สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธในเรื่องความมีเหตุผลและภูมิคุ้มกันทางสังคม โดยใช้ศีลธรรมนำการตัดสินใจ ทำให้ไม่ทุจริต ไม่บริโภคนินทา และไม่เพิกเฉยต่อความทุกข์ของผู้อื่น (เช่น การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในมูลนิธิราชประชาสมาสัย) เพื่อสร้างสังคมที่โปร่งใส ไว้วางใจกัน และอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี และหลักคำสอนของศาสนาอิสลามเกี่ยวกับความละอายที่จะกระทำในสิ่งที่พระเจ้าทรงห้าม และละอายที่จะบกรรพร้องในหน้าที่ที่พระเจ้าทรงสั่ง

7. ซื่อสัตย์สุจริต สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธเกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีในรูปแบบเชิงโครงสร้าง ได้แก่ การจัดตั้งสหกรณ์ การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน และการบริหารจัดการสาธารณประโยชน์ เช่น แหล่งน้ำ ต้องดำเนินการอย่างโปร่งใส ไม่เอารัดเอาเปรียบ ช่วยลดความเสี่ยงจากการล่มสลายของระบบและสร้างความยั่งยืนผ่านความรับผิดชอบร่วมกัน และหลักคำสอนของศาสนาอิสลามในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตไม่ได้เป็นเพียงจริยธรรมทางสังคม แต่เป็นหัวใจของความศรัทธาที่มุสลิมต้องยึดถืออะมานะฮ์คือความไว้วางใจและศรัทธาในความจริงใจต่อพระเจ้า

8. คนเป็นศูนย์กลาง สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธในเรื่องการพัฒนาคนที่ให้พึ่งตนเองได้ ก่อนพัฒนาพื้นที่ ส่งเสริมอาชีพสุจริตที่รับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เพราะคนคือทรัพยากรที่มีค่าที่สุดในการสร้างเศรษฐกิจฐานรากที่ยั่งยืนของประเทศชาติ และหลักคำสอนของศาสนาอิสลามมองว่ามนุษย์คือผู้ดูแลโลกที่ต้องบริหารทรัพยากรให้เกิดความสมดุล ในระบบเศรษฐกิจอิสลามที่ให้ความสำคัญกว่ากำไร ทำให้คนทุกคนในสังคมอยู่รอดได้ ไม่ใช่ให้เงินหมุนเวียนอยู่แค่กลุ่มคนรวยที่เป็นมหาเศรษฐีเท่านั้น

9. ขจัดความยากจน สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธในเรื่องการแก้ปัญหาความหิวโหยแก้ปัญหาความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำ เพื่อใช้การเกษตรและการอุปโภคบริโภคของประชาชน เช่น โครงการฝนหลวง เป็นนวัตกรรมต้นแบบที่ใช้ทรัพยากรรัฐเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ช่วยกู้คืนผลผลิตทางการเกษตรจากภัยแล้งและเปลี่ยนความขาดแคลนให้เป็นความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน และหลักคำสอนของศาสนาอิสลามใช้กลไกเศรษฐกิจพอเพียงเชิงโครงสร้าง เพื่อสร้างความมั่นคงที่ยั่งยืน ได้แก่ การกระจายรายได้ภาคบังคับ การห้ามดอกเบี้ย การสร้างอาชีพที่มีหลักการว่าไม่ให้เบียดเบียนให้ปลา และระบบสวัสดิการที่จัดตั้งมูลนิธิสาธารณกุศล เพื่อการบริจาคทรัพย์สินถาวร เช่น ที่ดิน โรงเรียน โรงพยาบาลสำหรับใช้ประโยชน์ในระยะยาว

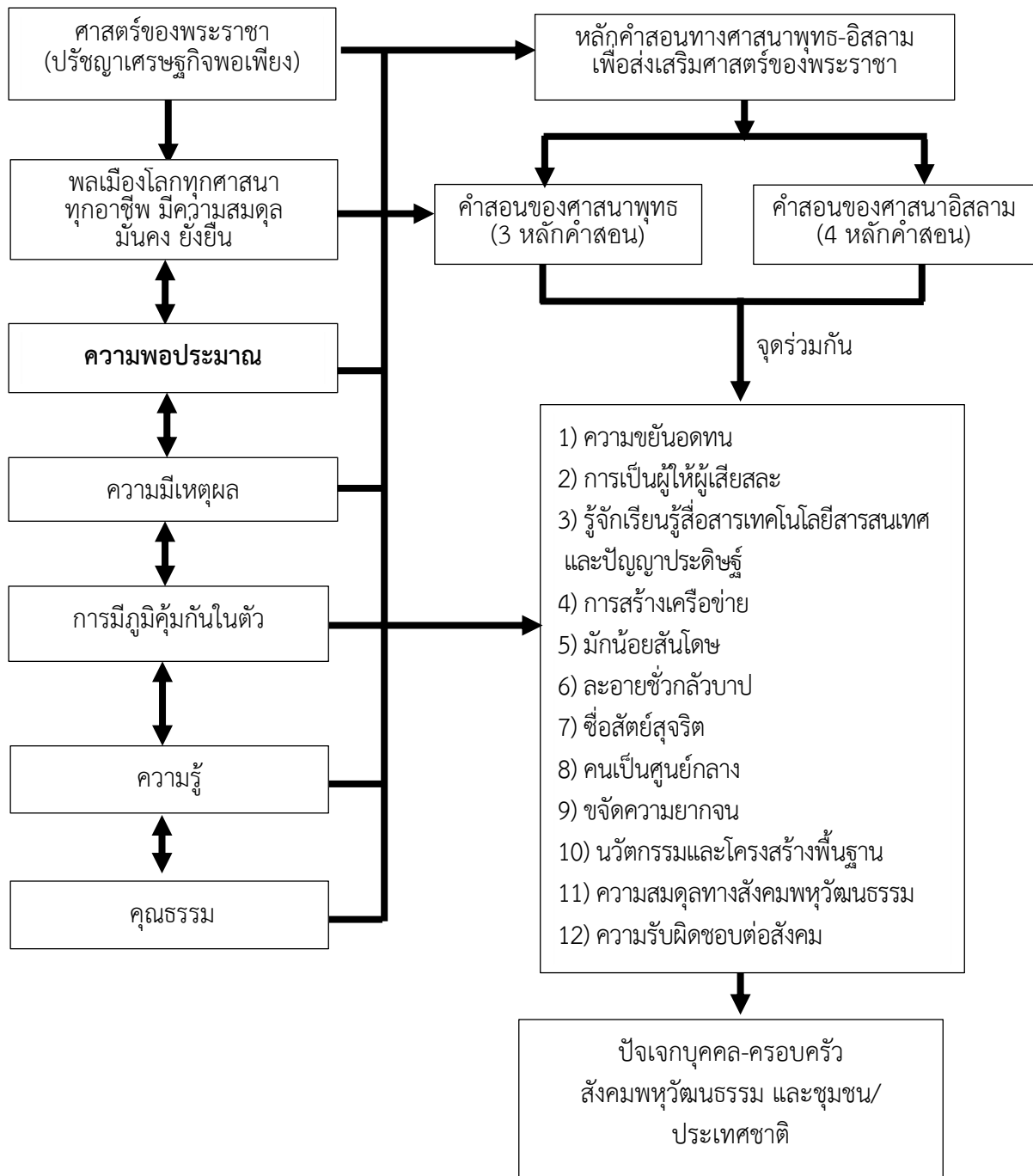
10. นวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลามในเรื่องความรู้คู่คุณธรรม เปลี่ยนจากการขายวัตถุดิบราคาถูกมาเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการแปรรูป เช่น ข้าวกล้องงอกและเครื่องสำอาง และการจัดการตลาดตรง สำหรับสินค้าสิ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) ผ่านช่องทางออนไลน์ เน้นสร้างมูลค่าเพิ่มและขยายช่องทางจำหน่ายสู่แพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซและโซเชียลมีเดีย เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้อย่างครบวงจรและยั่งยืน

11. ความสมดุลทางสังคมพหุวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลามในเรื่องการใช้ศาสตร์พระราชาด้วยความเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนาจนกลายเป็นสะพานสร้างสันติภาพ โดยใช้พื้นที่โครงการพระราชดำริ อาทิเช่น ศูนย์พิภูลทอง เป็นพื้นที่กลางให้คนต่างศาสนาเรียนรู้และพัฒนาเศรษฐกิจร่วมกันเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความมั่นคงบนความเคารพในความแตกต่างอย่างยั่งยืน

12. ความรับผิดชอบต่อสังคม สะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนของศาสนาพุทธในเรื่องการยึดหลักมนุษยธรรมเป็นผู้ดูแล มิใช่ผู้ครอบครอง ที่ใช้จริยธรรมสาธารณะมากำกับนโยบายจัดการทรัพยากร เช่น ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการแก้มลิง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อฟื้นฟูป่าและบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าผลกำไรเฉพาะกลุ่ม ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงที่ยั่งยืนทั้งโครงสร้าง และหลักคำสอนของศาสนาอิสลามเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเป็นพี่น้องกัน และ

ต้องดูแลกันตามหลักการความรับผิดชอบต่อในฐานะผู้ดูแล ไม่สร้างความเดือดร้อนต่อผู้อื่น การเสียสละบริจาคตามสมควรใจ เพื่อช่วยเหลือสังคมในยามวิกฤต ซึ่งสอดคล้องกับภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีในการช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง ความยุติธรรม ไม่เอาเปรียบ ลดความเห็นแก่ตัว เพื่อเพิ่มความมั่นคงให้ส่วนรวมทำให้เกิดความสงบสุขในสังคม

จากจุดร่วมกัน 12 ประการ ที่กล่าวมาทั้งหมดในหลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลามเพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) นั้น สามารถสรุปได้ดังรูปที่ 1

ภาพที่ 1: หลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธและอิสลามเพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา

สรุป

เมื่อพิจารณาหลักคำสอนศาสนาพุทธและอิสลามเป็นแนวคิดช่วยส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) เป็นการพัฒนาจิตใจเข้ากับ การลงมือปฏิบัติจริงจนเกิดเป็นวิถีชีวิตที่สมดุล สามารถสังเคราะห์จุดร่วมสำคัญที่สอดคล้องประสานกันทั้ง 12 ประการ ได้แก่ 1) ความขยันอดทน 2) การเป็นผู้ให้และผู้เสียสละ 3) รู้จักเรียนรู้สื่อสารเทคโนโลยีสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์ (AI) 4) การสร้างเครือข่าย 5) มกน้อยสันโดษ 6) ละอายชั่วกลัวบาป 7) ซื่อสัตย์สุจริต 8) คนเป็นศูนย์กลาง 9) ขจัดความยากจน 10) นวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน 11) ความสมดุลทางสังคมพหุวัฒนธรรม และ 12) ความรับผิดชอบต่อสังคม

ข้อค้นพบจากการศึกษาวิเคราะห์จุดร่วมกันระหว่างหลักคำสอนศาสนาพุทธและอิสลามที่เป็นแนวคิดช่วยส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) พบว่า หลักคำสอนทั้งศาสนาพุทธและอิสลามมีฐานจริยธรรมร่วมในมิติหลักความพอประมาณที่เกี่ยวข้องกับความขยันอดทน เพื่อขจัดความยากจน หากประชาชนอดอยาก สันติสุขก็จะไม่เกิด ความมีเหตุผลในเรื่องละอายชั่วกลัวบาป ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาตนเองและพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก การมีภูมิคุ้มกันในตัวในประเด็นเกี่ยวกับนวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้อย่างครบวงจรและยั่งยืน รู้จักเรียนรู้สื่อสารเทคโนโลยีสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์ (AI) และความรับผิดชอบต่อสังคม การใช้ความรู้เกี่ยวกับรู้จักเรียนรู้สื่อสารเทคโนโลยีสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์ (AI) และความสมดุลทางสังคมพหุวัฒนธรรม และการเรียนรู้เข้าใจหลักธรรมทางศาสนา และควบคู่ไปกับเรียนรู้หลักคุณธรรมที่ควรยึดไว้ใน การดำเนินชีวิตเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย มกน้อยสันโดษ ละอายชั่วกลัวบาป และซื่อสัตย์สุจริต

หลักธรรมคำสอนศาสนาพุทธ-อิสลามเหล่านี้ สามารถนำไปปรับใช้ปฏิบัติจริงอย่างเป็นองค์รวม ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะไม่ใช่แค่ความมั่งคั่งทางวัตถุ แต่เป็นความมั่นคงที่ยั่งยืน แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับบุคคล-ครอบครัว ทำให้เกิดความพอดีในใจ มีความฉลาดรอบรู้ สติปัญญา และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีระเบียบวินัยและการปฏิบัติตนที่ดี ทำให้ชีวิตไม่ตกต่ำและพึ่งพาตนเองได้ 2) ระดับสังคม ทำให้เกิดความสมานฉันท์จากการใช้ปัญญาและการเสียสละจากการให้ทานและการจ่ายชะกาต ลดความขัดแย้ง และสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่แข็งแกร่ง และ 3) ระดับชุมชน/ประเทศชาติ มีการกำหนดเป็นนโยบายสาธารณะ ทำให้เกิดความโปร่งใสและสุจริต เนื่องจากการละเว้นความชั่วทางกาย วาจา ใจ เกิดปัญหา 3 และการขอความคุ้มครองจากความประพฤติธรรม ทำให้สังคมธรรมาภิบาลและมีการตรวจสอบภายใน (Internal Audit) ระหว่างหน่วยงาน

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะว่ากรอบแนวคิดใหม่ในการบูรณาการหลักคำสอนศาสนาพุทธและอิสลามเพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ซึ่งชาวพุทธและมุสลิมควรให้การยอมรับและสนับสนุนซึ่งกันและกัน แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ 1) การขัดเกลาจิตใจที่ศาสนาพุทธมุ่งเน้นคำสอนการรู้จักพอ ไม่ฟุ้งเฟ้อตามกิเลส และอิสลามมุ่งเน้นคำสอนการพอใจในโชคชะตาที่พระเจ้าประทานและไม่ยึดติดกับวัตถุจนลืมนคุณค่าธรรม มีจุดเชื่อมต่อกับศาสตร์พระราชาในเรื่องความพอประมาณ เริ่มต้นที่ใจก่อนขยายผลสู่การกระทำ ลดความโลภ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ชีวิต 2) การใช้ปัญญาและธรรมาภิบาล ศาสนาพุทธเน้นคำสอนการประกอบอาชีพสุจริต ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และอิสลามเน้นความรับผิดชอบต่อหน้าที่และการรักษาความสัตย์จริงในทุกมิติ มีจุดเชื่อมต่อกับศาสตร์พระราชาในเรื่องความมีเหตุผล และเงื่อนไขความรู้คู่คุณธรรม การใช้สติปัญญาในการบริหารทรัพยากรด้วยความสุจริต และ 3) ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ศาสนาพุทธเน้นคำสอนการให้ทานและการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อลดอัตตา และอิสลามการแบ่งปันทรัพยากรเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและความยากจนต่อพหุวัฒนธรรมผู้ดูแลโลก ซึ่งมีจุดเชื่อมต่อกับศาสตร์พระราชา นั่นคือ การพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง และการรักษาสันติภาพเพื่อความยั่งยืนของสังคม

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2554). *ความรู้ศาสนาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
- สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://pubhtml5.com/wrfu/bsal/ความรู้ศาสนาเบื้องต้น/4>
- กรมการศาสนา. (2561). *ศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
- กรมประชาสัมพันธ์. (2560). *ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักข่าวแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://www.lampang.go.th/strategic/2560/img565n.pdf>
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2563). *ศาสตร์พระราชานในเอกสารทางวิชาการสืบสานศาสตร์พระราชา ฉบับที่ 6 ศูนย์ศึกษาศาสตร์พระราชานเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- บรรณพต พรวาปี และปัจจุรี ศรีโชค. (2568). การเงินอิสลาม: หลักการ แนวปฏิบัติและบทบาทในระบบเศรษฐกิจโลก. *วารสารอิสลามแห่งประเทศไทย*. 2(1), 91-110. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://so16.tci-thaijo.org/index.php/TJ/article/download/1847/1286/19021>
- พระณรงค์ สุภทโท (สายสุข), พระสุชาติ อาภสสโร (ผิงผาย), พระประสงค์ ปญญาชิโร จันคำ และบุญร่วม คำเมืองแสน. (2568). พุทธปรัชญากับแนวคิดความสุขในยุคบริโภคนิยม. *วารสารธรรมเพื่อชีวิต*. 31(4), 593-602. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/article/view/4921>
- ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด. (2565). บทที่ 5 ศาสตร์พระราชาน. ใน *รายวิชาวิศวะกรสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักวิชาการศึกษาทั่วไปและนวัตกรรมการเรียนรู้อิเล็กทรอนิกส์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2568). *พระไตรปิฎกแปลไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 45 เล่ม*. พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://84000.org/tipitaka/download/mcu/>
- มัสลัน มาหะมะ. (2558). *หลักการอิห์ซานและผลต่อวิถีชีวิต*. ม.ป.ท.: มูลนิธิอิสลาม. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://www.islammore.com/main/content.php?page=sub&category=4&id=917>
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2560ก). *จุดเริ่มต้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชัยพัฒนา. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://www.chaipat.or.th/publication/publish-document/sufficiency-economy.html>
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2560ข). *ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชัยพัฒนา. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://www.chaipat.or.th/2010-06-03-03-39-51/item/1302-2010-06-03-05-49-42.html>
- มูลนิธิอิสลาม. (2558ก). *การเตรียมความพร้อม*. ม.ป.ท.: มูลนิธิอิสลาม. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://www.islammore.com/view/6023>
- มูลนิธิอิสลาม. (2558ข). *ห้ามฟุ่มเฟือยสุร่ยสุร่าย*. ม.ป.ท.: มูลนิธิอิสลาม. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://www.islammore.com/view/1684>
- มุฮัมหมัด เนสะและ. (2563). *เอกสารประกอบการสอน วิชาศาสนาเปรียบเทียบ*. ยะลา: คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิศรุต เลาะวิถี. (2562). คำสอนอิสลามกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *ศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยรังสิต*, 14(2):127-142.
- ศรุต นาควัชร. (2560). *หลักการพื้นฐานของคุณธรรมและจริยธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ยวพัฒน์ มูลนิธิรัฐบุรุษ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 43). สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก https://84000.org/tipitaka/dic/d_seek.php?text=%CA%D1%A7%A4%CB%C7%D1%B5%B6%D8&original=1
- สุชาติ เศรษฐมาลินี. (2558). *การบริโภคนิยม*. ม.ป.ท.: มูลนิธิอิสลาม. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://www.islammore.com/main/content.php?page=news&category=4&id=2286>
- หทัยรัตน์ ทับพร. 2560. ศาสตร์พระราชา ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: ภูมิปัญญาแห่งแผ่นดินไทย. *วารสาร มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา*. 11(1):65-79.
- อิมามอะห์หมัด และอิมามอบูดาวัต. (2558). *ห้ามฟุ่มเฟือยสุร่ยสุร่าย*. ม.ป.ท.: มูลนิธิอิสลาม. สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2569 จาก <https://www.islammore.com/view/1684>
- Hossain, S., & Jami, A.T. (2023). *Opportunities and challenges in sustainable development and governance in South Asia: case study of Bhutan*. Moving Toward Net-Zero Carbon Society Challenges and Opportunities. In: Wu, HH., Liu, WY., Huang, M.C. (eds). Moving Toward Net-Zero Carbon Society. Springer Climate. Springer, Cham. Retrieved 4 March 2026 from https://doi.org/10.1007/978-3-031-24545-9_5
- United Nations. (2023). *The Sustainable Development Goals Report 2023*. New York, NY: United Nations. Retrieved 4 March 2026 from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf>